

УДК 620.9.001.73

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ФОРМУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ВІКТОРІЯ МОРЕВА,*кандидат хімічних наук, доцент Макіївського економіко-гуманітарного інституту***ВІКТОРІЯ ІВАНОВА,***старший викладач Макіївського економіко-гуманітарного інституту*

У статті розглянуто причини високої енергоємності виробництва в Україні й заходи, що забезпечують зниження енергозалежності держави шляхом реалізації комплексної енергетичної політики на рівні підприємств, регіонів і держави.

Ключові слова: енергоспоживання, енергоємність, енергозбереження.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ століття заощадження тепла та енергії, різних видів палива в багатьох країнах світу піднято на рівень державної політики, що отримала назву енергозберігаючої. Пошук та активне використання нових альтернативних джерел енергії в багатьох розвинених країнах світу прийняті як життєво важливі, стратегічно необхідні ресурси, що забезпечують перспективний розвиток економік цих країн.

Для України енергозбереження також поступово стає пріоритетом енергетичної й загальнонаціональної політики, особливо враховуючи відсутність власних запасів нафти, газу, ядерного палива.

У рейтингу світової конкурентоспроможності національних економік серед головних причин відставання України (54 місце серед 55 країн) експерти Міжнародного інституту менеджменту (Лозанна) відзначили дуже високу енергоємність національного виробництва та споживання [1]. Рівень енергоємності національної економіки нашої країни в декілька разів перевищує рівень США й західноєвропейських країн, створює серйозні перешкоди в конкуренції вітчизняної продукції на світовому ринку. Збереження нинішнього рівня енергоємності промислового виробництва як однієї з похідних конкурентоспроможності продукції є однією з причин необмеженого імпорту споживчих товарів й експорту вітчизняної сировини.

Значними структурними та ціновими диспропорціями відрізняється енергетичний баланс України. Це також суттєво погіршує показники енергетичної безпеки країни. Існуюча структура первинного енергоспоживання не адекватна реальному енергоресурсному потенціалу країни. За рахунок власної здобичі й виробництва забезпечується лише до 60 % загального обсягу споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) країни. Водночас країна має значний потенціал для збільшення використання власних ПЕР. Попередні розрахунки показують, що Україна може забезпечити свої потреби власною здобиччю нафти на 25-35 % і газу на 50-60 % [Там само]. Проте реалізації цього потенціалу перешкоджають складні геологічні умови певних запасів вуглеводнів; потреба в значних інвестиціях для їх освоєння. Організаційний рівень упровад-

ження енергозберігаючих технологій та програм також потребує детальної розробки з боку науковців і практиків, у тому числі актуальним є аналіз та узагальнення причин високої енергоємності більшості галузей вітчизняної економіки та розробки заходів комплексної політики енергозбереження на рівні держави, її регіонів та окремих підприємств.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми. Проблеми розвитку промисловості з метою підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів, енергетичної безпеки країни, удосконалення механізмів оцінки й упровадження енергозберігаючих технологій та охорони навколишнього середовища вже стали предметом розгляду вітчизняних науковців, зокрема О. І. Амоші, С. С. Аптекаря, С. Ф. Єрмілова, В. М. Гейця, В. В. Микитенка, М. Г. Чумаченка. Разом із тим, робота з визначення напрямів і шляхів оптимізації енергозабезпечення України має бути постійною з огляду на нові види ресурсів та нові програмні заходи, які можна залучити до загальної політики держави з енергозбереження.

Метою статті є аналіз стану, проблем енергозбереження в Україні й способів їх вирішення в контексті енергетичної політики підприємства, регіону, держави.

Виклад основного матеріалу. На розвиток господарюючих суб'єктів у нашій країні суттєвий негативний вплив справляє висока частка енергетичних витрат у витратах виробництва, яка на промислових підприємствах складає в середньому 8-12 % і має стійку тенденцію до зростання у зв'язку з величезним моральним і фізичним зносом основного устаткування та значними втратами при транспортуванні енергетичних ресурсів [2].

На сьогодні маємо таку структуру витрат на виробництво промислової продукції, у якій вартісна складова паливно-енергетичних ресурсів у матеріальних витратах становить майже 42 % їхнього загального обсягу. У національній металургійній галузі (яка традиційно вважається пріоритетною в українській економіці) складова витрат на енергоресурси в структурі ціни продукції зростає в межах 6,2-18,9 %, а рентабельність, навпаки, зменшується у зворотному напрямку.

Економія паливно-енергетичних ресурсів стає од-

ним із найважливіших напрямів інтенсифікації економічного розвитку країни й оптимального природокористування. Досвід найбільш розвинених країн світу показує, що зростання виробництва енергоресурсів на душу населення та їх раціональне споживання є основою високого рівня життя й ефективної економіки. На межі третього тисячоліття економія всіх видів енергії, її ефективне використання, впровадження енерго- й ресурсозберігаючих технологій стають пріоритетними напрямками в господарській діяльності. Це обумовлено тим, що енергозбереження як спосіб забезпечення зростаючої потреби в енергії та енергоносіях за різними оцінками в 2-5 разів вигідніше, ніж будівництво нових потужностей з виробництва теплової та електричної енергії для тих же цілей [3]. Необхідно враховувати, що організація нових робочих місць в енергозберігаючому секторі виробництва корисніша, привабливіша й безпечніша, ніж створення нових робочих місць у вугільній шахті; заощаджена тонна палива удвічі, а то й утричі нижча за собівартість, ніж новоздобута [4].

Енергозбереження є найдешевшим та екологічно найчистішим "джерелом" енергії, а також найважливішим заходом порятунку навколишнього середовища. Прагнучи до поліпшення життєвих умов і зниження впливу на навколишнє середовище, необхідно дотримуватися основних принципів енергозбереження: ефективно використовувати енергію; застосовувати джерела енергії низької якості; не допускати соціальних та економічних сплесків суспільного розвитку.

Для України можна виділити шість основних напрямів енергозбереження: зменшення енергоємності виробленої продукції на діючих підприємствах за рахунок модернізації технологій; підвищення ККД котлів і зниження втрат в електро- та тепломережах при виробництві й транспортуванні електричної й теплової енергії, а також у житлових будинках; утилізацію енергомістких відходів; впровадження альтернативних екологічно чистих джерел енергії; поступове переведення автотранспорту на газові та електричні двигуни; поступове переведення української економіки на так звані "інтелектуальні" технології (комп'ютерні, телекомунікаційні, біогенні тощо), які значно менш енергоємні, а також більш високорентабельні й екологічно чисті.

При цьому вдосконалення нормативно-правової бази щодо ефективного використання енергетичних ресурсів, має передувати іншим заходам, розширюючи мотиваційний і стимулюючий потенціал законодавства, особливо щодо залучення інвестицій у сферу енергоефективності й поновлюваних джерел енергії, пільгового кредитування суб'єктів господарювання; впровадження енергоефективних технологій та устаткування; стимулювання розвитку вітчизняного ринку біоетанолу й біодизеля, заохочення підприємств, які використовують поновлювані джерела енергії; розвитку кредитування фізичних осіб для здійснення заходів щодо підвищення ефективності використання ПЕР; удосконалення механізмів державного регулювання й державного контролю у сфері енергоефективності.

Уряд від імені держави сам повинен стати ефективним менеджером енергоефективної реконструкції в бюджетній сфері, де давно потрібно почати широкомасштабні програми фінансування енергоефективних проектів на зворотній основі із залученням зовнішніх інвестицій на цей ринок. Державі для управління державними й регіональними програмами та проектами необхідно створити систему ефективного енергетичного менеджменту на центральному й регіональних рівнях. Вивчивши досвід інших країн, обрати й швидко

впровадити випробувану часом модель такого менеджменту. Уряд повинен створити й реалізувати механізми об'єктивного моніторингу енергоспоживання в Україні, зруйнувавши багаторічну фальсифікацію оцінки реального стану енергозбереження в нашій країні. Також існує необхідність створення єдиного Держреєстру проектів енергозбереження (із показниками ефективності кожного проекту), що користуються державною підтримкою для забезпечення прозорості й недопущення корупції [5].

Державна програма енергопостачання має розвиватися на регіональному рівні з урахуванням місцевих особливостей. Якщо для промисловості процес підвищення цін на газ призведе до зниження доходів для власників підприємств, то для населення газовий шок буде нестерпним. Регіони й міста України абсолютно не готові до багаторазового підвищення тарифів на енергоносії, їх енергетична стратегія неспроможна протистояти енергетичній кризі. Муніципалітети не вміють накопичувати ресурси для масштабних програм перебудови своєї енергетики. Основою для нової енергетичної політики областей і міст України має стати послідовне зниження енерговитрат, переведення міських господарств на режим енергозбереження. Зниження енерговитрат удвічі за 10-15 років - це головна мета муніципальних програм енергозбереження; підвищення коефіцієнта використання палива, перш за все, природного газу.

Особливої привабливості набуває комбіноване вироблення теплової та електричної енергії - когенерація; заміщення природного газу місцевими джерелами палива й енергії, включаючи поновлювані джерела. Підвищення цін на газ зробило економічно рентабельними енергоблоки на газі звалищ, соломі й біодизелі, промислових і нафтових газах, шахтному метані й біометані, місцевому низькосортному вугіллі, бурому вугіллі й торфі.

Стимулювання залучення інвестицій у реконструкцію енергетичного сектора й секторів споживання має стати основою нової енергетичної політики для міст і регіонів України. Цей різновид бізнесу енергоефективності має бути виділено в особливий вид господарювання на основі довгострокового протекціонізму з боку регіональної й муніципальної гілок виконавчої та законодавчої влади. Утрати енергії в бюджетній сфері регіону й міста - це незатребуваний капітал, енергозбереження - це новий бізнес із багаторічною базою затребуваності. Потенціал економії величезний - ми можемо платити за енергозабезпечення удвічі й утричі менше, ніж зараз. Кожна область і місто України повинні сформувані свою енергетичну стратегію й прийняти довгострокові цілі енергозбереження. Мають бути розмежовані сфери впливу й відповідальності всіх гілок влади за формування, фінансування й підготовку цільових проектів і програм з енергоефективності, а також за реалізацію нової енергетичної, бюджетної, тарифної та інвестиційної політики в регіоні або місті. Для створення нової енергетичної політики міста необхідно визначитися з витратами на енергопостачання міста; створити енергетичний баланс міста й фінансовий баланс витрат на енергозабезпечення з усіх джерел; створити модель утрат енергоносіїв, структуру цих утрат по всій інфраструктурі міського господарства в грошовому й натуральному вираженні з динамікою їх зміни; визначитися з власниками цих утрат - хто їх сьогодні сплачує, хто міг би бути зацікавлений у їх усуненні; оцінити обсяг інвестицій, необхідних на усунення цих утрат; створити модель джерел вірогідних

інвестицій з оцінкою витрат на їх залучення; виконати оцінку можливостей підвищення коефіцієнта використання природного газу, а також можливостей заміщення природного газу місцевими джерелами палива й енергії (в індустріальних регіонах Східної України сьогодні є велика кількість шахтного метану, промислових газів); провести інвестиційний енергетичний аудит базових секторів міського господарства [5].

Для прискорення впровадження нових технологій у сфері енергозбереження можна використовувати гранти, які покривають частину загальної вартості проекту, а решту коштів інвестор має знайти сам. Потужним засобом регулювання є податки, за допомогою яких можна вплинути на споживання електроенергії й на інвестиції в енергоефективність. Вони можуть застосовуватися двома способами: по-перше, через податки на енергоносії, що підвищують ціни на них і таким чином примушують використовувати енергозберігаючі методи; по-друге, за рахунок податкових пільг і прискореної амортизації, які стимулюють приплив інвестицій в енергоефективність. Податки на енергоносії - важливий засіб відображення державної політики, спрямованої на енергозбереження. Податки зможуть використовуватися для залучення коштів у проекти з енергоефективності.

Уряди також мають у своєму арсеналі непрямі засоби, зокрема механізми державних закупівель. Правила державних закупівель мають бути доповнені конкретними рекомендаціями щодо постачання енергозберігаючих технологій. Державний сектор має стати прикладом, який демонструє вигоди від енергозберігаючих заходів. Крім того, державні закупівлі є значною частиною попиту й можуть справити помітний вплив на ринки й на розвиток технологій. Ще одним важливим джерелом фінансування є іноземні інвестори. Для іноземних інвесторів місцеві фінансові посередники можуть стати прийнятними контрагентами в їх інвестиціях в енергозберігаючі проекти.

Заходи, які сприяють підвищенню енергоефективності, можна поділити на дві категорії: "стимульовальні" (інформація, фінансова підтримка) та "обмежувальні" (заборони, збори). Оптимальним підходом може бути поєднання цих заходів, оскільки стимульовальні заходи встановлюють певну політику, а обмежувальні - забезпечують її виконання. Якщо ми здійснюємо вплив на ціну енергоресурсів або на ціну заходів з енергоефективності, то це буде мати вплив на обсяг інвестицій в енергоефективність. Одним із прикладів стимульовальних заходів є програми прямої підтримки, пільгове фінансування й податкові стимули; такими заходами є важливі фінансові механізми, які уряд може використовувати для того, щоб вплинути на інвестиції в енергоефективність. Програма прямої підтримки й кредити, за якими держава гарантує виплату відсотків, сприяють технологічним інвестиціям і накопиченню важливого досвіду, який може спричинити подальший технологічний розвиток, накопичення знань і потенційне розширення ринку. Проте такі програми й кредити пов'язані зі значними витратами й мають використовуватися з метою сприяння впровадженню й розповсюдженню нових енергоефективних технологій, тобто вони мають забезпечувати обізнаність споживачів і створювати ринок, але при цьому гранти не повинні носити постійного характеру.

Податки - це потужний механізм, що дозволяє впливати на споживання енергії й інвестицій в енергоефективність. Податкові пільги є ефективнішим механізмом, ніж програми прямої підтримки, у тому сенсі, що

в цьому випадку використовуються вже існуючі структури. Важливо, щоб податкова система була логічною, тобто щоб високе споживання енергоресурсів каралося, а підвищення енергоефективності - винагороджувалося. Ефективний метод поєднання стимульовальних й обмежувальних заходів, оскільки це дозволяє одночасно вирішувати проблему енергоефективного споживання з обох сторін. Правила державних закупівель мають доповнюватися принципами енергоефективних закупівель. Це мало б щонайменше три позитивні наслідки. По-перше, рентабельні закупівлі енергоефективних товарів економлять грошові кошти, які можуть бути спрямовані на фінансування яких-небудь інших інвестицій в енергоефективність. По-друге, важливо, щоб державний сектор виступав прикладом для наслідування, демонструючи вигоди енергоефективних заходів. По-третє, державні закупівлі обумовлюють значний попит і можуть приводити до використання нових технологій.

Висновки

Таким чином, дослідження показало, що:

1. Енергозберігаючий шлях розвитку вітчизняної економіки можливий лише при формуванні й подальшій реалізації програм енергозбереження на окремих підприємствах, для чого потрібно створити відповідну методологічну й методичну базу.
2. Відкладання реалізації енергозберігаючих заходів завдає значної економічної шкоди компаніям і погано відбивається на загальній екологічній і соціально-економічній ситуації. Окрім цього, подальше зростання витрат в індустрії й решті галузей народного господарства супроводжується зростаючим дефіцитом грошових коштів, що затримує оновлення виробничої бази компаній в узгодженні з досягненнями науково-технічного прогресу.
3. Для того щоб досягти суттєвого зростання енергоефективності, урядам необхідно включити це завдання до своїх стратегічних пріоритетів і здійснювати ефективні заходи, засновані головним чином на нормативах і податкових стимулах, у рамках чіткого плану дій.
4. Довгий час в Україні були затребувані найпростіші й найменш ефективні механізми енергозбереження - декларативні, фіскальні, адміністративні, безгрошові й маловитратні. Тепер, щоб вижити, потрібно наново вибудовувати регіональну й муніципальну енергетичну політику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку : Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році / [С. Ф. Єрмілов, В. М. Геєць, Ю. П. Яценко, В. В. Грігорівський, В. Е. Лір та ін.]. - К. : НАЕР, 2009. - 93 с.
2. Зікеєв П. Е. Багаторівнева система підготовки ухвалення енергозберігаючих рішень / П. Е. Зікеєв // Енергозбереження. - 2004. - № 3. - С. 21-23.
3. Парасочка С. А. Проблеми енергозбереження і енергоефективності в Україні / С. А. Парасочка // Еско. - 2006. - № 4 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://esco-ecosys.narod.ru>.
4. Микитенко В. В. Ефективність використання енергоресурсів як основа розвитку промислового виробництва / В. В. Микитенко // Промисловий потенціал та ефективність його використання : зб. наук. праць. - К. : Ін-т економіки НАН України, 2003. - С. 7-20.
5. Степаненко В. А. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку / В. А. Степаненко // Новини теплопостачання. - 2007. - № 3 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ntsnn.ru>.

© В. Морєва, В. Іванова